

ТВОРЧЕСКА ЕКСПЛОЗИЯ В ЧАС ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК В VI КЛАС, ИЛИ КАК СЕ АКТИВИЗИРА ПРОЦЕСЪТ НА УЧЕНЕ ЧРЕЗ КАРТОГРАФИРАНЕ НА ИДЕИ С ПОМОЩТА НА МИСЛОВНИ КАРТИ

Наталия Мацева

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

CREATIVE EXPLOSION IN A BULGARIAN LANGUAGE CLASS IN 6TH GRADE, OR HOW TO ACTIVATE THE LEARNING PROCESS BY MAPPING IDEAS WITH THE HELP OF MIND MAPS

Nataliya Matseva

Plovdiv University “Paisii Hilendarski”

In today's reality, it is often far more valuable to approach problems creatively than the knowledge gained in a given field. According to a number of authors, our brains work much more efficiently and cope much better with the perception, processing and memorization of information presented through images. The mapping of ideas presents the objects and the connections between them precisely visually, activating and engaging both hemispheres of the brain.

Applying the method in a Bulgarian language class activates students, allows them to approach problems more creatively and helps them to think more systematically. Students admit that they would use this method of taking notes in other subjects as well, that such classes are interesting and useful. This is the basis of effective learning.

This certainly has a motivating effect on both the students and the teacher.

Keywords: mapping ideas, mind maps, motivation to learn, creative activity

Изправени на прага на професионалната си и житейска реализация, младите хора трябва да са готови за редица предизвикателства. В днешната реалност често е далеч по-ценно да се подхожда творчески към възникналите проблеми, отколкото само да се трупат знания в дадена област. На преден план се очертават компетентности, гарантиращи личностна реализация и развитие, пригодност за заетост, социално

приобщаване и активно гражданско участие¹; „изпъкват потребностите от развиване на нови подходи при изграждане на адекватна и адаптивна комуникативна компетентност на учещите се“ (Бойкова/Bojkova 2016: 7). Според Д. Василева обучението по български език има отношение към формирането и развиването на граждански умения „в следните групи: езикови умения за устно и писмено общуване с оглед на гражданската компетентност; умения за общуване в публичната и институционалната сфера; умения за решаване на проблеми; умения за работа с дигитални източници“ (Василева/Vasileva 2012: 73).

Тези основни умения и компетентности, нужни за достойно съществуване на личността, се формират още в училище. Но днешните младежи често са демотивирани, губят желание за работа и не проявяват нужната заинтересованост към учебния процес. На учителите се налага не само да се грижат за собствената си преподавателска работа, но да насочат усилията си към приучаване на учениците да подхождат активно и творчески към поставените задачи и възникналите проблеми; да се „поставят задачи, които са проблемно ориентирани и които използват информацията като първоначален източник, който не може да се мисли като самоцел, а като средство от по-сложен характер“ (Василева/Vasileva 2021: 70). Само по този начин може да се постигне ефективен учебен процес, което означава учителят „да изпълни учебните цели (хората да усвояват успешно учебния материал) и да постига удовлетвореност – както от собствената си работа, така и удовлетвореност на учащите от организацията и провеждането на учебния процес“ (Гюрова, Божилова/Gyurova, Vozhilova 2016: 7). От решаващо значение е учениците да бъдат мотивирани и активизирани. Ето защо днес повече от всякога се налага „обръщането“ към нови стратегии и алтернативни методи на обучение.

Според редица автори (Бюзан/Byuzan 2010, Наст/Nast 2019, Недялков/Nedyalkov 2011) мозъците ни се справят много по-добре с възприемането, обработването и запомнянето на информация, предадена чрез изображения. Т. Бюзан определя картографирането на идеи като „най-мощното средство за творческо мислене, познато на човечеството“ (Бюзан/Byuzan 2013: 51). Картите на идеи представят обектите и връзките между тях именно визуално, като активизират и ангажират и двете мозъчни полукълба. Така позволяват да се подходи към проб-

¹ Вж: Европейска квалификационна рамка (ЕКР).

лемите творчески в по-голяма степен и помагат да се мисли по-систематизирано. Именно това е и в основата на ефективното учене.

Изводите от изследванията на мозъка се използват при разработването на мисловните карти (в лявото полукълбо на човешкия мозък са разположени центровете, които отговарят за точността – числата, думите, логиката, последователността, линейността, анализа, а в дясното – за въображението, цветовете, ритъма, пространството).

ЛЯВО ПОЛУКЪЛБО

точност

организираност

логика

аналитичност

детайлност

научност

педантичност

безпристрастност

ДЯСНО ПОЛУКЪЛБО

въображение

креативност

интуиция

идейност

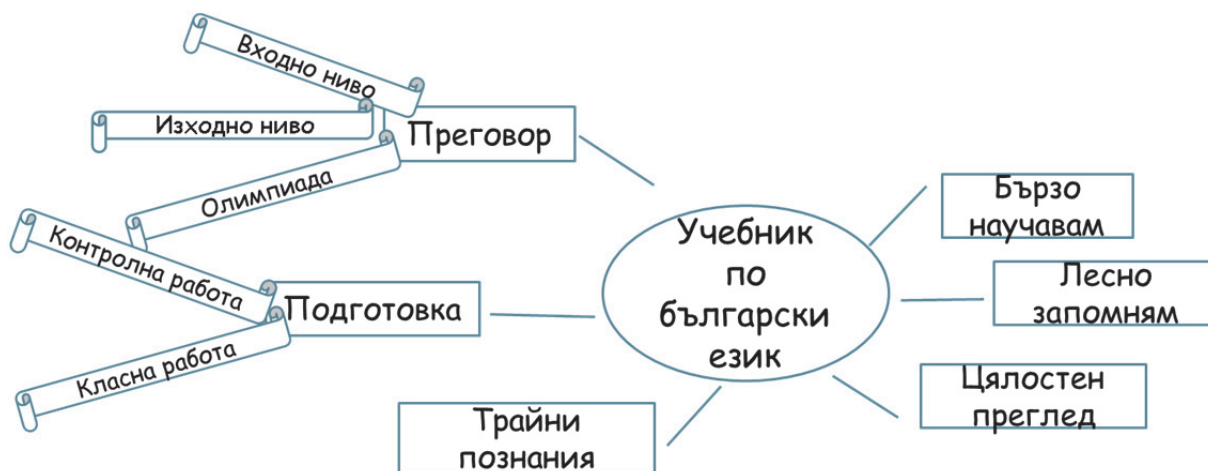
нестандартност

емпатия

Когато е активно дясното полукълбо, лявото в повечето случаи си „почива“. А когато е активно лявото, дясното остава спокойно и отпуснато. Така обаче креативността е минимална и нищожна в сравнение с това, което би могла да бъде, ако се използват и двете страни – тогава творческият потенциал става безкраен.

Като прави преглед на изследванията на мозъка в продължение на 50 години, Т. Бюзан изготвя алгоритъм, който помага да се свържат отделните информационни „късове“ в цялостна картина, и го дефинира като *мисловна карта*. Чрез нея информацията се представя чрез изображения, което позволява по-доброто ѝ възприемане и разбиране, като се създават асоциации между думи, фигури, цветове, пространственост и т.н.

Мисловната карта е метод за визуализация на радиалното (лъчисто) мислене. В центъра е обектът (или идеята), за който се съставя картата. Основните разсъждения излизат като лъчи (или клони) от централното понятие и включват ключово изображение или ключова дума. Следват второстепенните теми и идеи (асоциации), които също се изобразяват като разклонения от предходното ниво.

Фигура 1

За разлика от традиционния начин за водене на записки (във вид на линеен текст) при мисловните карти информацията се представя по такъв начин, който наподобява как в действителност работи мозъкът – експлозивно и асоциативно. И тъй като в тази дейност се включват едновременно и аналитичните, и художествените възможности на човека, то мозъкът е ангажиран много по-пълноценно, включват се всички познавателни функции. Така се дава възможност мислите и идеите да бъдат изразени много креативно и пълноценно, заедно с всички причинно-следствени връзки между тях.

Мисловните карти могат да бъдат прилагани във всеки един аспект от живота. Това породило и желанието да бъде представен този метод за работа на учениците от VI клас и да бъде проверено след това как самите деца възприемат и оценяват ефективността му.

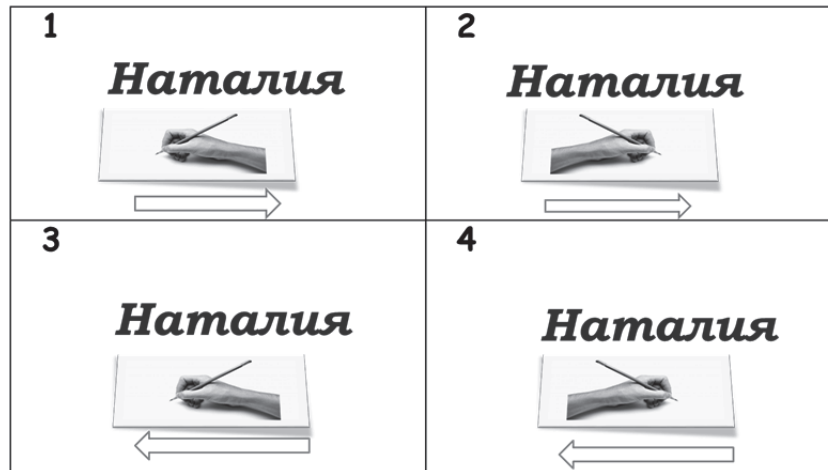
Как протича представянето на метода пред учениците:

В клас експериментът се провежда в поредица от няколко часа, изцяло в електронна среда от разстояние, като първата част е по-скоро подготовка за същинската дейност по съставянето на мисловните карти. Целта е децата да се научат да подхождат активно и творчески в часовете по български език, да очакват следващото ново предизвикателство за креативността си.

В урок, предхождащ експеримента, само за 5 – 6 минути в края на занятията учениците изпълняват „упражнения за мозъка“ – следвайки идеята, че когато ползваме и двете страни на тялото си, ще активираме и двете страни на мозъка си.

На късове бял лист, които са номерирани от 1 до 4, учениците изписват много красиво името си. Трябва да го направят така, както биха искали да го видят изписано на някоя реклама. На къс № 1 рабо-

тят както обикновено – с ръката, с която си служат обичайно, и така, като го правят винаги – отляво надясно. На № 2 сменят ръката, на № 3 – с обичайната ръка, но от последната към първата буква, а на № 4 – с другата ръка и отдясно наляво. Стремежът е да се доближат до изгледа на къс № 1 – той е еталон.

Фигура 2

Това упражнение отнема едва 5 – 6 минути в края на часа, но ефектът по отношение на активността и интереса е значителен. При това учениците вярват, че ако отделят всеки ден по 5 минути, след една седмица със сигурност ще започнат да мислят по-бързо.

След изпълнението на тази задача се поставя домашна работа – да измислят думи, които започват с всяка от буквите на техните имена, а след това – предизвикателство за въображението им – трябва да измислят сценарий за клип, състоящ се от три-четири реплики, в който да включат всички тези думи.

Същността е в това, че упражнението, забавно като игра, заставя да заработят и онези области в мозъка, които обикновено бездействат в ежедневието, а когато настъпи времето за часа на експеримента, децата чакат с нетърпение новото предизвикателство за въображението и творчеството си.

Същинската част от експеримента се провежда в следващия урок за обобщение на тема СЛОЖНИ ФОРМИ НА ГЛАГОЛНИТЕ ВРЕМЕНА. В продължение на няколко часа учениците са овладели как се образуват и при какви условия се употребяват сложни форми на глаголните времена минало неопределено, минало предварително и бъдеще време в миналото, а бъдеще време познават още от IV клас.

От предходния час на учениците е разяснено, че ще трябва да подготвят за работа отделен лист А4 (например от блок за рисуване или тетрадка голям формат), че ще използват цветни химикали, моливи, флумастри – кой с каквото разполага. В часовете по литература обект на изучаване е разказът „Серафим“ на Йордан Йовков и затова поставените задачи за изпълнение са свързани с това произведение.

Обучаемите разполагат с 2 минути, за да го прочетат самостоятелно и да подготвят отговорите на поставените въпроси: *От кое изучено произведение е този откъс? Кой е негов автор? Кога и къде е роден той?* В рамките на тези 2 минути имат право да правят справка в тетрадките и учебниците си.

От кое изучено произведение е този откъс? Кой е негов автор? Кога и къде е роден той?

Като каза това [...] се усмихна и тъй като беше съблякъл палтото си, стоеше сега, мъничък, слабичък. Щом остави палтото на пейката, той тозчас се попи на над кръста, по пазвата. Еньо разбра, че там нейде е скътал парите си.

– *Че вземи да си купиш едно палто! – посъди го строго Еньо. – Все трябва да си изкарал някоя парà. Да си купиш едно палто!*

– *Ща, ща, бай Еньо. Едно палто ще си купя. Ще си купя, защото туй веке за нищо го не бива. – Той погледна палтото и се усмихна. – То е, тъй да се каже, добро за музея...*

Фигура 3

Следва и въведение в темата, като тя служи за център на мисловната карта, която предстои да бъде съставена. В хода на урока учителят разяснява „новия“ метод, по който се работи в часа, като през цялото време насочва децата как точно да сътворят своята мисловна карта, предлага им да ползват различни цветове и изображения.

СЛОЖНИ ФОРМИ
НА ГЛАГОЛНИТЕ
ВРЕМЕНА

Фигура 4

Първите разклонения са за названията на времената – обект на урока обобщение. (**Учител:** Нека припомним: глаголите в българския език имат прости и сложни форми. Простите са съставени от една дума (*уча, писах, ходеше* и т.н.), но знаем вече, че съществуват и такива, които се състоят от две или повече думи (*ще уча, съм писал, бях ходил, щях да чета*). Кой са тези глаголни времена? Това ще бъдат и първите разклонения на вашата мисловна карта... Как се образува всяко от тях? Разполагате с 5 минути, за да попълните следващите звездни разклонения на мисловната карта. Работете със син цвят... Учениците самостоятелно попълват местата, определени за „формулите“ за образуване на глаголните времена: *съм + -л; бях + -л; ще + сег.вр.; щях да + сег.вр.*

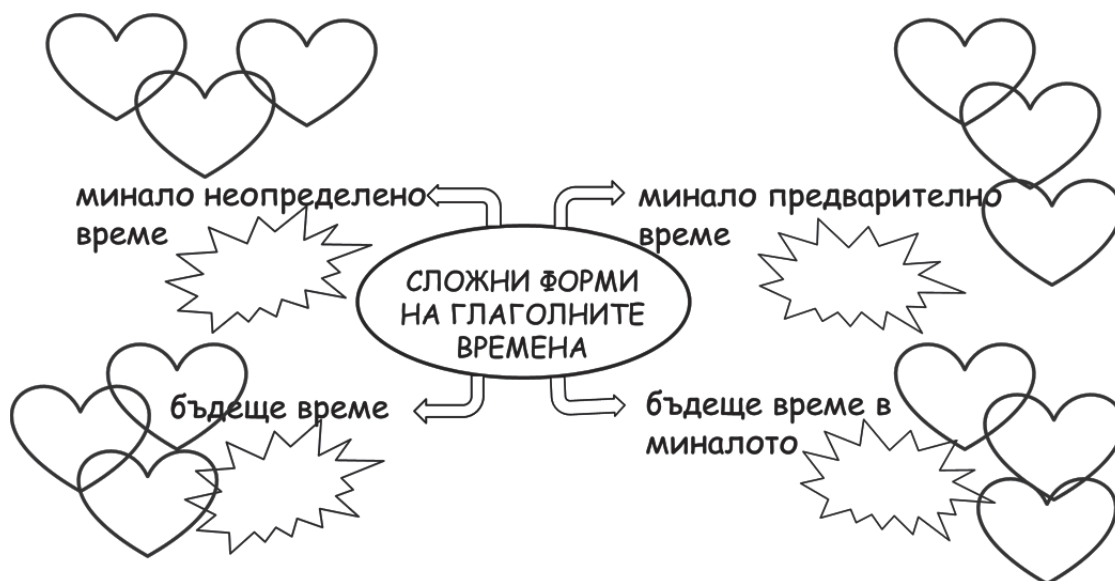

Фигура 5

След актуализиране на теоретичните знания за образуването на съответните сложни форми (следващите разклонения на картата във вид на звезди), учениците изпълняват задача за откриването им в текста и допълват още картината. (**Учител:** От откъса, който прочетохте в началото на часа, извадете всички употребени сложни форми на глаголни времена и ги нанесете като следващи разклонения на съответните места. Аз ще използвам сърца, защото и сърцето на Серафим е огромно и добро. ВНИМАНИЕ: Една от формите се повтаря два пъти (вие я запишете само веднъж). Форма за кое от записаните глаголни времена липсва? Учениците посочват, че липсващата форма е за бъдеще време в миналото.)

Следва и втора задача за образуване на още форми за изписаните глаголни времена. (**Учител:** Като имате предвид основната тема и идея на разказа „Серафим“, допълнете своята мисловна карта, като образувате форми за изписаните глаголни времена по такъв начин, че

към всяко да имате по три примера. Кои глаголи ще използвате? Нека глаголите да не се повтарят, а да бъдат съвсем различни. Учителят дава пример.)

Фигура 6

В края на часа попълват гугъл формуляр, в който отговарят на въпрос: *Доколко този нов начин на водене на записки ви беше по-полезен от традиционния? Нека всеки използва една дума или израз, за да сподели впечатленията си от днешния час.*

Използваният начин на водене на записки в часа по български език ми беше по-полезен, защото, ако например забравя някоя глаголна форма, мога да си я припомня, и би ми било полезно и в други по-сложни предмети.

На мен ми е приятен този начин, защото е много разтоварващ и по-интересен от обикновено.

Беше по-заинтригуващо и интересно.

Това ми помага да запомня материала по-лесно.

<i>Много.</i>	<i>Доста.</i>	<i>И двата начина са добри.</i>
<i>Беше приятен.</i>	<i>Добри.</i>	<i>Забавно.</i>
<i>Запомняне по-лесно.</i>	<i>Интересно.</i>	<i>По-интересно.</i>
<i>Полезна.</i>	<i>Приятен.</i>	<i>Пълноценен.</i>
<i>Супер!</i>	<i>Часът беше интересен</i>	

За активизиране на процеса на учене е важна способността за самонаблюдение и самооценка. Затова трябва учениците да бъдат приучавани да го правят. А резултатите си заслужават – удовлетвореността им води до много по-голяма ефективност на работата, което всъщност е основната цел и на съставянето на мисловни карти. Това със сигурност се отразява мотивиращо и на преподавателя.

За следващия час децата работят отново със сложните форми на глаголните времена, като упражняват спецификата на тяхната употреба – самостоятелно създават текст съчинение на тема „Доброто ще спаси света“. Условието е да включат всички примери за сложни глаголни времена от своята мисловна карта от предишния час. (Напишете съчинение на тема „Доброто ще спаси света“. Задачата ви е да включите всички примери за сложни форми на глаголните времена, които нанесохте на своята мисловна карта предишния час. **Не забравяйте:** 1. Съчинението трябва да отговаря на всички изисквания за създаване на текст – цялостност, завършеност, да има определена тема и да е интересен за читателя. Разбира се, трябва да са спазени правописните и пунктуационните правила на книжовния език. 2. Трябва да започва с увод (няколко изречения, които да въвеждат в темата), да има изложение (същинска част) и накрая да завършва със заключение (извод, обобщение). 3. Припомнете си особеностите на употребата на сложните форми на глаголните времена – при какви условия се използва всяко едно от тях. Кое е основното глаголно време, което ще употребите?)

Получените отговори недвусмислено показват, че учениците са удовлетворени. Макар че това е само първият опит със съставяне на мисловни карти в час по български език, експериментът сочи, че децата приемат този начин на работа и са налице всички предпоставки да се очаква, че са готови да прилагат уменията и в други часове. Очевидно целта е изпълнена – в края на часа учениците установяват, че работата им е била далеч по-ползотворна и са запомнили много повече неща, отколкото в „обикновен“ час.

БИБЛИОГРАФИЯ

Бойкова/Воукова 2016: Бойкова, Ф. *Комуникативни стратегии в обучението по български език*. УИ „П. Хилендарски“, 2016. [Воукова, Ф. *Komunikativni strategii v obuchenieto po balgarski ezik*. UI “P. Hilendarski“, 2016]

- Бюзан/Буузан 2010:** Бюзан, Т. *Твоят ум може всичко: Мисловни карти*. София: СофтПрес, 2010. [Буузан, Т. *Tvoyat um mozhe vsichko: Mislovnii karti*. Sofia: SoftPres, 2010.]
- Бюзан/Буузан 2013:** Бюзан, Т. *Силата на творческата интелигентност. 10 начина да развихрим творческия си гений*. София: Изток-Запад, 2013 г. [Буузан, Т. *Silata na tvorcheskata inteligentnost. 10 nachina da razvihrim tvorcheskiya si genii*. Sofia: Iztok-Zapad, 2013.]
- Василева/Vasileva 2012:** Василева, Д. *Политики и практики на гражданското образование в обучението по български език*. София: СОФИ-Р, 2012 г. [Vasileva, D. *Politiki i praktiki na grazhdanskoto obrazovanie v obuchenieto po balgarski ezik*. Sofia: SOFI-R, 2012.]
- Василева/Vasileva 2021:** Василева, Д. *Развиване на когнитивни и метакогнитивни умения за четене в обучението по български език*. София: ИК АВЛИГА, 2021 г. [Vasileva, D. *Razvivane na kognitivni i metakognitivni umeniya za chetene v obuchenieto po balgarski ezik*. Sofia: IK AVLIGA, 2021.]
- Гюрова, Божилова/Gyurova, Bozhilova 2016:** Гюрова, В., В. Божилова. *Формиране на умения за учене (Ръководство за преподавателя)*. 2. изд., София: УИ „Св.Климент Охридски“, 2016. [Gyurova, V., V. Bozhilova. *Formirane na umeniya za uchene (Rakovodstvo za преподаvatelya)* 2. izd., Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski“, 2016.]
- Европейска квалификационна рамка (ЕКР).** // *Официален уебсайт на Европейския съюз*. <<https://europa.eu/europass/bg/european-qualifications-framework-eqf>>, 13 септември 2021 [Evropeyska kvalifikatsionna ramka (EKR) // *Ofitsialen websait na Evropeyskiya sayuz*. <<https://europa.eu/europass/bg/european-qualifications-framework-eqf>>, 13 September 2021.]
- Компетентности и образование.** <<https://www.mon.bg> > upload > I-book>, 13 септември 2021. [Kompetentnosti i obrazovanie. <<https://www.mon.bg> > upload > I-book>, 13 September 2021.]
- Наст/Nast 2019:** Наст, Дж. *Картография на идеи. Как да открием и използваме скритата сила на ума си*. София: Локус, 2019. [Nast, Dzh. *Kartografiya na idei. Kak da otkriem i izpolzvame skritata sila na uma si*. Sofia: Locus, 2019.]
- Недялков/Nedyalkov 2011:** Недялков, А. Приложение на мисловните карти в управлението на проекти. // *Сборник доклади от Международна научна конференция „Управление на проекти“*, Трявна, 2011, 183– 191. [Nedyalkov, A. Prilozhenie na mislovnite karti v upravlenieto na proekti. // *Sbornik dokladi ot mezhdunarodna nauchna konferentsiya „Upravlenie na proekti“*, Tryavna, 2011, 183 – 191.]